

5. Мельничук О.С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ: Наукова думка, 1966. 324 с.
6. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк: РВВ «Вежа», 2004. 389 с.
7. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды. Т.1. Москва: Учпедгиз, 1956. 450 с.
8. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. Київ: Інститут української мови, 2012.

Лариса Колібаба
(м. Київ)

АКТИВНІ МОДЕЛІ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

Наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. у мові публіцистичних та наукових видань спостерігаємо активне вживання дієслів доконаного виду із префіксами з- (с-), за-, у- (в-), від-, про-, ви-, одні з яких є видовими корелятами двовидових дієслів (*заргументувати, зацентувати, зреалізувати, спрезентувати, скодифікувати, згармонізувати, zdeградувати, змонополізувати; заадресувати, заакцентувати, заанонсувати, задебетувати, задекларувати, задемонструвати, закоординувати, запроцентувати; угарантувати, удокументувати, уконституювати, устабілізувати, укомпенсувати, унормувати, упреміювати; відкоментувати, відрекламувати; проанонсувати, прогарантувати, проекспортувати, проінвестувати, прокредитувати; видисциплінувати, виделегувати тощо*), а інші – утворені за їхнім зразком від дієслів недоконаного виду (*скадрувати, склонувати, спрогнозувати, сфедералізувати; закартографувати, запаркувати, зафільмувати; угрунтувати(ся); відксерокопіювати, відсканувати, відформатувати; проплатити і под.*). Напр.: *...усі, у чие життя книги Ліни Васиївни прийшли назавжди, знайшли спосіб заадресувати свої почуття* (газета «Слово Просвіти», 26.03.2018); *Сказане змушує детально заналізувати вже зроблене в плані інтерпретації гідроніма Стривігор* (С. Вербич); *Скрізь – чужинецька держава, національне поневолення і намагання так засимілювати корінне українське населення, щоби в майбутньому воно не завдавало неспокою жодній державі-колонізатору!* (газета «Українська правда», 30.01.2009); *У пропонованій статті автор робить спробу скласифікувати фразеологічні одиниці, ужиті в трилогії В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»* (І. Чернявська); *Звести в одну цілісність два хронологічно крайні полюси творчих досвідів Люби Лебідь-Коровай – значить, виявити та сконкретизувати духовно-етичний імператив авторки* (мистецький журнал «Артанія») і под.

Упадає в око, що переважна частина активно вживаних перфективів, утворених за допомогою зазначених префіксів, є видовими корелятами двовидових дієслів. Їх широке використання в сучасній мовній практиці зумовлене актуалізацією в українській літературній мові початку ХХІ ст. тенденції до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах, що була поширена в 20-х рр. ХХ ст. у зв'язку з активним унормуванням української термінології на національній основі. Оскільки лексичне значення переважної більшості двовидових дієслів іншомовного походження спеціальне, термінологічне, то префіксація стала зручним способом творення для них відповідників доконаного виду, які широко зафіксовано в термінологічних, перекладних та правописних словниках того часу.

Той факт, що префіксальні дієслова доконаного виду, які є видовими корелятами двовидових дієслів, були надзвичайно поширені в 20-ті рр. ХХ ст., потім тривалий час перебували в пасивному словнику української мови, а сьогодні знову повернулися до активного вживання, дає підстави кваліфікувати їх як *реактуалізовані*.

Зокрема, у 1931 р. в «Бюлетені УРЕ» було опубліковано спеціальні настанови щодо лінгвістичного оформлення «Української Радянської Енциклопедії». У рубриці «До українського словотворення» було подано припис, відповідно до якого рекомендували завжди розрізняти форми доконаного і недоконаного виду для чужомовних дієслів *асигнувати, реалізувати, організувати, мотивувати, редукувати, сумувати* (від *сума*), *емігрувати, формулювати, регулювати, концентрувати, ліквідувати, мобілізувати, систематизувати* тощо. У вихідній формі їх радили вживати як дієслова недоконаного виду і пропонували для них відповідники доконаного виду: *заасигнувати, зреалізувати, зорганізувати, умотивувати, виемігрувати, урегулювати, сконцентрувати, зліквідувати* і т. д. [4, с. 34].

Однак через кілька років цю настанову оголосили хибною, а префіксальні форми доконаного виду для двовидових дієслів іншомовного походження примусово почали вилучати з ужитку, оскільки їх подавання в словниках, за висновками Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті, «безпідставне, механістичне і по суті тенденційно викривляє факти мови» [5, с. 158]. Унаслідок таких позамовних чинників значна частина перфективів зазначеного типу опинилася на периферії мовного вжитку або й зовсім була вилучена з нього. Порівняно небагато префіксальних дієслів доконаного виду, утворених від основ двовидових дієслів іншомовного походження, залишилося у словниках радянського періоду (докладно про це див.: 9, с. 183), проте вони марковані позначками *рідко*. (*здекларувати* (СУМ, III, с. 533), *зелектризувати* (СУМ, III, с. 533), *зобілізувати* (СУМ, III, с. 629), *зреалізувати* (СУМ, III, с. 700), *скритикувати* (СУМ, IX, с. 321), *діал.* (*сконстатувати* (СУМ, IX, с. 295), *заст.* (*заангажувати* (СУМ, III, с. 13),

розм. (*зателеграфувати* (СУМ, III, с. 344), *зателефонувати* (СУМ, III, с. 344)). Ці дієслова, хоч і мали статус нормативних лексичних одиниць, проте реально ними послуговувалися обмежено, оскільки негласно вони перебували під забороною вживання і до початку 90-х рр. XX ст. «у мові друкованих видань, радіо й телебачення вживалися нечасто» [9, с. 183].

Навіть невелика кількість перфективів, що є видовими корелятами двовидових дієслів іншомовного походження, зафіксованих у лексикографічних працях радянської доби, дала підстави мовознавцям у 80-х рр. XX ст. засвідчити наявність тенденції до префіксального вираження видових відмінностей двовидових дієслів, яка, однак, на той час була ще дуже обмеженою, оскільки лише почала розвиватися, поширившись на незначну частину дієслівної двовидової лексики [2, с. 77].

Починаючи від 90-х рр. XX ст. завдяки зусиллям передусім українських термінологів, які, намагаючись відродити практику 20 – 30-х рр. XX ст., настійно рекомендують «від двовидових дієслів чужомовного походження за допомогою перфективації утворювати відповідники доконаного виду, щоб уникнути двозначності в науковій мові, що за своєю природою має бути точною» [8, с. 9], ці граматичні форми поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови кінця XX – початку XXI ст., проникають у науковий стиль та публіцистику.

Про поступальний розвиток тенденції до усунення формального невираження видової ознаки у двовидових дієсловах свідчить і той факт, що частина двовидових дієслів, які у 80-х рр. XX ст. перебували поза видовою диференціацією (напр., *активізувати*, *ідеалізувати*, *кодифікувати*, *модифікувати*, *систематизувати*) [2, с. 76 – 77], у мовній практиці XXI ст. вже мають префіксальні кореляти доконаного виду (пор.: *зактивізувати*, *зідеалізувати*, *скодифікувати*, *змодифікувати*, *зсистематизувати*).

На потребі вживати окремі дієслівні форми для значень недоконаного і доконаного виду наголошує багато лінгвоукраїністів (передусім граматистів, термінологів та лексикографів [6; 1; 3; 7; 8 та ін.]), які хоч і обстоюють спільну думку, проте аргументують її різними чинниками – від суто практичних до нормотвірних. Зокрема, за висновками українських термінологів, розмежування недоконаного і доконаного виду важливе з практичного погляду: наявність видових пар для двовидових дієслів полегшить «однозначне розуміння нормативних документів і науково-технічних текстів» [1, с. 291]. До інших причин активізації тенденції до формально-структурного розмежування значень недоконаного і доконаного виду у двовидових дієсловах мовознавці зараховують чинники номінативно-семантичного плану (прагнення до досягнення одно-однозначної відповідності між планом змісту і планом вираження мовних одиниць, за якої «кожне значення має співвідноситися тільки з однією й тільки його “власною” формою, і кожна форма має співвідноситися тільки з одним

значенням)» та нормовірного характеру, оскільки «українській мові, на переконання певних кіл мовного соціуму, взагалі не властива така граматична категорія, як двовидові дієслова, і їхня наявність підтримується в її структурі тільки іншомовними впливами (насамперед, зрозуміло, з боку російської мови)» [9, с. 179].

За походженням двовидові дієслова, уживані в українській літературній мові, крім невеликої кількості питомих дієслів (*веліти, вінчати, дарувати, женити(ся), клинцювати, колесувати, мовити, обіцяти, радити(ся), ранили, розслідувати, хрестити* тощо), є іншомовними (або чужомовними), запозиченими українською мовою з інших мов, зокрема західноєвропейських (романських і германських), для яких граматична категорія виду не характерна, унаслідок чого те саме дієслово може позначати і незавершені, і завершені процеси залежно від ужитої форми дієслівного часу. Цю морфологічну особливість мови-джерела – нерозрізнення значень доконаного і недоконаного виду – вони тривалий час зберігали і в українській мові, функціонуючи як двовидові подібно до російської мови, у структурі якої «цей розряд дієслів представлений ширше на тлі сусідніх слов'янських мов (з неминучим, отже, впливом і на відповідний сегмент структури української мови)» [9, с. 180]. Проте згодом відповідно до закономірностей граматичного ладу української мови, двовидові основи іншомовного походження «починають поступово розвивати особливі для кожного виду морфологічні форми і переходять, таким чином, до розряду парних за видом дієслів» [2, с. 73]. Унаслідок цього процесу за безпрефіксним дієсловом закріпилося значення недоконаного виду, за префіксальним – значення доконаного виду, пор.: *візувати – завізувати, мінувати – замінувати, протоколювати – запротоколювати, цементувати – зацементувати, рапортувати – відрпортувати* [2, с. 73 – 74]. Префіксальні дієслова доконаного виду, утворені від основ двовидових дієслів, органічно влилися у видову систему сучасного українського дієслова, не порушуючи її стабільності, хоч, за висновками деяких українських мовознавців, тенденція до префіксального виокремлення значення доконаного виду у значенні двовидових дієслів зумовлена впливом польської мови і двох інших західнослов'янських мов [9, с. 181 – 182]. Зазначені особливості пристосування двовидових дієслів іншомовного походження до граматичної системи української мови дали підстави мовознавцям констатувати конкуренцію між зразками, спільними з російською мовою або наближеними до неї, і зразками, спільними з польською мовою або наближеними до неї [9, с. 189].

Кількісно менший тип префіксальних дієслів, уживання якого поживалося в перші дві десятиріччя ХХІ ст., охоплює перфективи двох типів: 1) префіксальні дієслова, утворені нещодавно за зразком реактуалізованих словотвірних моделей як кореляти доконаного виду для

двовидових дієслів іншомовного походження (*здеградувати, згармонізувати, змонополізувати* тощо); 2) префіксальні дієслова, що є видовою парою дієслів недоконаного виду (*закартографувати, запаркувати, зафільмувати, спрогнозувати, склонувати* й под.).

Отже, у мовній практиці перших двох десятиріч ХХ ст. помітно активізувалося вживання префіксальних дієслів доконаного виду, утворених за двома словотвірними моделями: «префікси *з-* (*с-*), *за-*, *у-* (*в-*), *від-*, *про-*, *ви-* + двовидове дієслово» та «префікси *з-* (*с-*), *за-*, *у-* (*в-*), *від-*, *про-*, *ви-* + дієслово недоконаного виду». Перша словотвірна модель значно продуктивніша в сучасному слововживанні, вона є реaktуалізованою, оскільки була поширеною ще в 20-х рр. ХХ ст. як один із найефективніших способів усунення двовидовості, за якого за безпрефіксним дієсловом закріпилося значення недоконаного виду, за префіксальним – значення доконаного виду. Відповідно, переважна частина перфективів, що є видовими корелятами до дієслів іншомовного походження, – реaktуалізовані морфологічні одиниці, які поступово повертаються до граматичної системи української літературної мови. Якщо у 80-х рр. ХХ ст. українські мовознавці констатували їх обмежену наявність у лексикографічних джерелах та в мовному вжитку, то наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. спостерігаємо активне використання цих граматичних форм дієслів у сучасній мовній практиці, передусім у наукових текстах та в текстах ЗМІ. Друга словотвірна модель набула продуктивності під впливом першої і послугувала дієвим засобом творення префіксальних відповідників доконаного виду до нових дієслів недоконаного виду.

Припускаємо, що процес префіксального видотворення від основ іншомовних двовидових дієслів у подальшому ще більше впотужниться, адже кількість дієслів іншомовного походження в українській мові невинно зростає. Відповідно, поставатиме потреба пристосування цих дієслів до видової системи української літературної мови, унаслідок чого з'являтимуться нові перфективи, що їх мовці, найімовірніше, утворюватимуть за продуктивними словотвірними моделями, першість серед яких належить реaktуалізованим.

Література

1. Гінзбург М. Проблема двовидових дієслів у фахових текстах та шляхи її розв'язання. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2009. Вип. VII. С. 290 – 294.
2. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ : Наукова думка, 1981. 200 с.
3. Кочерга О., Ракшанова Г. Префікси зі значенням завершеності дії в процесових термінах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. Львів, 2011. № 709. С. 10 – 13.

4. Наконечний М. Лінгвістичні питання УРЕ. *Бюлетень УРЕ*. Харків, 1931. № 1. С. 20 – 42.

5. Резолюція Комісії НКО в справі перевірки роботи на мовному фронті. *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали*. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. С. 152 – 159.

6. Рожанківський Р. Видові перфективи двовидових безпрефікських дієслів чужомовного походження на *-ува(ти)*. *Проблеми української термінології*. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. № 593. С. 127 – 131.

7. Романюк Ю. В. Вплив соціодинаміки на систему і структуру українського дієслова. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Вип. 2 (53). С. 117 – 123.

8. Руссу А. О. Префіксальне дієслівне термінотворення в «Російсько-українському словнику» (1924 – 1933 рр.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 20 с.

9. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с.

Сніжана Лембік
(*м. Харків*)

ІМПЛІКАТУРИ У СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕННЯХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ MOVI

Між предикативними частинами складного речення нерідко встановлюються зв'язки, що виводяться на основі прояву властивостей ситуації у змістових відносинах. Подібні інферентні відносини у складних безсполучникових реченнях завжди імпліцитні. Специфікою невиражених (імплікаційних) відношень між елементарними реченнями є те, що базою такої імплікації слугує знакова діяльність, яку М.В. Нікітін називає «семіімплікаційними значеннями» [3, с. 87]. Умовно подібні значення можна розмежувати та представити у вигляді імплікатур конвенційного та неконвенційного типу. На думку П. Грайса, про характер імплікатури можна судити за наявністю чи відсутністю певного лінгвістичного елемента [5, с. 41–58].

Зазначимо доцільність розмежування цих двох видів імплікатур відповідно до дихотомії мова / мовлення. Звісно, обидва види імплікатур реалізуються у мовленневих висловленнях. Однак конвенційні імплікатури являть собою потенційну характеристику узагальнених моделей відповідних синтаксичних конструкцій, як у мовній системі, так і у мовленні, тоді як